

"Máis alá de Google" unha experiencia de alfabetización informacional na Universidade de Vigo

*Héctor Castro Rey, Matilde Méndez Camaño, Sonsoles Pousa Torres.
Universidade de Vigo*

Resumo

A Biblioteca Universitaria de Vigo dentro do seu plan de formación vén de poñer en marcha un curso virtual para a adquisición de competencias informacionais consonte aos requisitos do Espacio Europeo de Educación Superior. O obxectivo é dar a coñecer os recursos de información e as técnicas e estratexias de busca para a realización dun traballo académico. Descríbese o proceso de planificación do proxecto, as súas características e a avaliación dos resultados. Finalmente sinálase a necesidade de impulsar a colaboración entre bibliotecarios e docentes para conseguir unha mellor implantación destas competencias entre o alumnado.

1. - Introducción

A posta en marcha do Espazo Europeo de Educación Superior (EEES) e o conseguinte cambio do modelo de ensino, traen consigo que o estudante deba desenvolver unha serie de competencias transversais que o capaciten para seguir un proceso de aprendizaxe ao longo da vida (*Life Long Learning*) e así facer fronte ao rápido avance dos coñecementos e a un mercado laboral cada vez máis competitivo, como recolle o Documento Marco da Rede de Bibliotecas Universitarias (REBIUN) para a Conferencia de Rectores de las Universidades Españolas (CRUE) [1].

Entre ditas competencias atópanse as relacionadas co uso e xestión da información, as denominadas competencias informacionais (en diante CI) que son "o conxunto de coñecementos, habilidades, actitudes e condutas que capacitan aos individuos para recoñeceren cando precisan información, onde localizala, como avaliaren a súa idoneidade e darlle o uso axeitado de acordo co problema que se lles presenta".

Máis concretamente, supoñen a adquisición por parte dos estudantes das habilidades seguintes [2]:

- O estudante busca a información que precisa.
- O estudante analiza e selecciona a información de xeito eficiente.
- O estudante organiza a información axeitadamente.
- O estudante emprega e comunica a información eficazmente e de forma ética e legal, co fin de construír coñecemento.

A adaptación ao novo ámbito do EEES fai preciso sistematizar e encadrar estas competencias dentro dun plan máis amplo de alfabetización informacional (ALFIN)* e integralas nos plans de estudo, tal como se recolle nos libros brancos dos títulos de grao da ANECA.

Pero nun alumnado a priori familiarizado cas NTIC ¿Por que cómpre formalo nestas competencias?

No novo modelo de ensino o alumno/a, ademais de ser protagonista da súa propia aprendizaxe, debe traballar intensamente coa información. Neste sentido, algúns informes (Informe CIBER, OCLC) [4] [5] alertan sobre importantes déficits no alumnado na comprensión das necesidades de información, dificultades para elaborar estratexias de busca eficaces, mal uso dos motores de busca e descoñecemento dos recursos de información que ofrecen as bibliotecas. Por outra banda tamén se detecta o plaxio inconsciente, derivado da práctica habitual do “corta e pega” de información que non contrastan nin citan axeitadamente.

Todo iso xustifica a necesidade de formar ós estudantes nas citadas competencias.

2. - A formación na Biblioteca Universitaria de Vigo

Dende hai aproximadamente unha década, a acción formadora é un dos obxectivos prioritarios na Biblioteca Universitaria de Vigo.

*Chartered Institute of Library and Information Professionals (CILIP) define ALFIN como: “ é saber cando e por que precisas información, onde atopala e como avaliala, empregala e comunicala dun xeito ético” [3].

Partindo dunha formación de usuarios tradicional, nos últimos anos intentouse reorientar o servizo cara a adquisición de competencias informacionais, tal como se recolle no Plan Director da Biblioteca Universitaria 2004/2007 [6].

É neste contexto, e aproveitando as posibilidades das plataformas docentes (FaiTIC), cando a Biblioteca Universitaria dentro do seu Plan de Formación de Usuarios decidiu poñer en marcha un proxecto de formación virtual que pretendía:

- Cubrir un baleiro no plan de formación de usuarios da Biblioteca Universitaria e diversificar a súa oferta formativa.
- Participar no proceso de adaptación ao EEES da Universidade.
- Ofrecer formación non presencial, tutelada e con flexibilidade espacio-temporal para o alumno/a, atraendo a aqueles usuarios que non se axustaban á súa formación tradicional.
- Innovar nos sistemas de formación cunha metodoloxía actual que implique o uso das TIC e fomente un concepto de aprendizaxe baseado no traballo autónomo e cooperativo do alumnado.
- Incrementar a visibilidade da biblioteca e chegar a un maior número de usuarios.

3. – Desenvolvemento do proxecto “Máis alá de Google”

3.1 - Fase de planificación

Para abordar o proxecto creouse un grupo de traballo composto por bibliotecarios/as formadores dos tres campus da Universidade de Vigo e coordinado pola xefa da Sección de Referencia e Información Bibliográfica.

O primeiro paso foi establecer a que perfil de usuario iría dirixido e que modelo de curso se quería poñer en marcha. Despois de analizar os diferentes segmentos de usuarios decidiuse ofertalo ao alumnado dos últimos anos de grao ou licenciatura. Considerouse que polas súas características (últimos anos de estudos universitarios, proximidade do traballo fin de grao, falta de instrución previa en CI) este grupo sería máis receptivo. As enquisas realizadas ao remate do curso amosaron que se acertou nesta elección.

O obxectivo era ofrecer un curso interesante e acorde coas súas expectativas. Decidiuse presentalo como un medio que lles permitira adquirir as competencias precisas na busca e xestión da información á hora de realizar un traballo académico, entendendo que así verían a súa aplicación práctica e lles resultaría atractivo. O título escollido trata de reflectir esta idea: *“Mais alá de Google: como buscar e xestionar información para un traballo académico”*. Para fomentar a participación xestionouse o recoñecemento do curso, por parte da Universidade, con dous créditos de libre elección ou un crédito ECTS.

Despois da selección de bibliografía, revisión de experiencias similares e recompilación de materiais didácticos, chegou o momento de abordar o aspecto técnico do proxecto. Escolleuse a plataforma de teleformación Moodle pola súa versatilidade, estrutura construtivista, simplicidade e ser unha das máis empregadas en proxectos ALFIN nas bibliotecas universitarias españolas. O Servizo de Teledocencia da Universidade de Vigo apoiou o proxecto, proporcionando asesoramento técnico e pedagóxico.

Tras a elaboración e virtualización dos contidos realizouse unha proba piloto con compañeiros/as da Biblioteca Universitaria para detectar potenciais problemas técnicos.

3.2 – O proxecto

Formulouse como obxectivo xeral, dar a coñecer as fontes de información e as técnicas e estratexias axeitadas para realizar un traballo académico. Como obxectivos específicos establecéronse:

- Recoñecer a necesidade de información.
- Diferenciar tipos de documentos e fontes de información.
- Identificar os principais recursos de información da Biblioteca Universitaria de Vigo, as súas características e formas de acceso.
- Identificar outros recursos de información na rede de interese académico.
- Elaborar estratexias de busca axeitadas.
- Desenvolver a capacidade de avaliar a información e as fontes.
- Elaborar e interpretar citas bibliográficas.
- Identificar os distintos tipos de xestores bibliográficos e coñecer as súas funcionalidades.
- Facer un uso legal e ético da información.
- Crear alertas por correo electrónico e RSS.

- Identificar e aplicar as funcionalidades da web 2.0 na busca e xestión da información.

O curso estruturouse en oito bloques temáticos pensados para seren realizados de xeito secuencial e programado ao longo de cinco semanas e con unha carga de traballo estimada en 30 horas.

- Tema 1: A información.
- Tema 2: Como buscar información.
- Tema 3: Recursos de información na Biblioteca Universitaria de Vigo.
- Tema 4: Outros recursos en Internet.
- Tema 5: Avaliar a información e ás súas fontes.
- Tema 6: Como manterse actualizado: alertas e RSS.
- Tema 7: Usar e comunicar a información.
- Tema 8: A Web social.

Tratouse de combinar as habilidades instrumentais (como por exemplo o uso do catálogo, bases de datos ou fontes de información especializadas) con contidos máis conceptuais, como a avaliación das fontes de información en Internet, os estilos de cita ou a xestión e organización da información. Ademais incluíuse un tema adicado á Web 2.0 polo importante papel que as redes sociais están a xogar na xeración e transmisión do coñecemento.

3.3 - Organización dos contidos

Cada un dos temas inclúe un obxectivo xeral e textos explicativos acompañados de esquemas e material didáctico en diferentes formatos (guías, titoriais, vídeos, pímulas formativas, etc.). As unidades didácticas acompañase de exercicios obrigatorios e voluntarios (resolución de estratexias de busca en bases de datos, configuración de alertas, avaliación de páxinas web, etc.) que permiten aos alumnos/as aplicar os coñecementos adquiridos na unidade e comprobar a súa aprendizaxe.

Para facilitar e fomentar a comunicación entre o bibliotecario/a formador e o alumnado, e destes entre si, habilitáronse varios tipos de foros. Un foro de dúbidas onde resolver calquera cuestión sobre un tema ou actividade concreta suscitada durante o desenvolvemento do

curso, e foros de debate para discutir temas relacionados coas unidades didácticas.

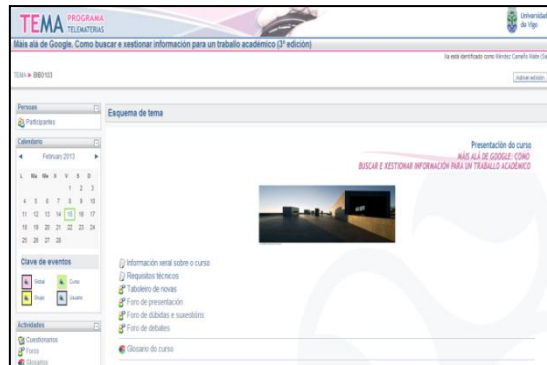

Fig. 1: Imaxe do curso na plataforma.

No que atinxe aos sistemas de avaliación, ao comezo do curso o alumno/a debe realizar un cuestionario previo (obligatorio e non puntuable na nota final) que cubre os diferentes aspectos relacionados coa busca e recuperación da información e cuxa redacción inspírase no cuestionario EnIL*. Con el preténdese obter información sobre os coñecementos dos que parten os estudantes ao iniciar o curso.

Tal e como se recolle nos criterios de avaliación, para superar o curso teranse que completar todas as tarefas obrigatorias que acompañan a cada un dos temas. Unha vez finalizadas as unidades didácticas, o alumno/a deberá afrontar un cuestionario final obligatorio de 18 preguntas relacionadas coa totalidade dos contidos do curso e no que deberá obter unha nota media de 5.

Por último, incluíuse unha enquisa de satisfacción de carácter voluntario para recadar información sobre a percepción do alumnado en canto ao curso (aspectos mellor e peor valorados, tempo adicado, calidade e utilidade dos contidos, o axeitado das actividades, a atención do profesorado, etc.) e reorientar posteriores edicións.

* EnIL. Cuestionario estudo sobre alfabetización informacional que mide as competencias en información dos estudantes.

4. - Análise dos resultados

A primeira edición do curso lanzouse en febreiro de 2012 e a matrícula tramitouse a través da aula virtual Bubela. O curso publicitouse na páxina web da Biblioteca, no Blogdabiblio e carteis nas bibliotecas dos tres campus.

Foi sorprendente o feito de que o número de solicitudes superou en moito as 20 prazas ofertadas, polo que dende un principio e en función dos resultados desta primeira experiencia contemplouse a posibilidade de realizar novas convocatorias e mesmo aumentar o número de prazas ata 25. Neste momento (maio de 2013) o curso está consolidado e estase a realizar a 5ª edición.

En base á experiencia adquirida, introducíronse melloras progresivas no deseño do curso, como por exemplo: reducir a extensión de algúns temas, actualización de contidos, incluír novas ferramentas didácticas, etc.

O desenvolvemento das catro edicións proporcionou unha serie de datos que pasamos a analizar a continuación.

4.1 - Grao de participación dos alumnos/as

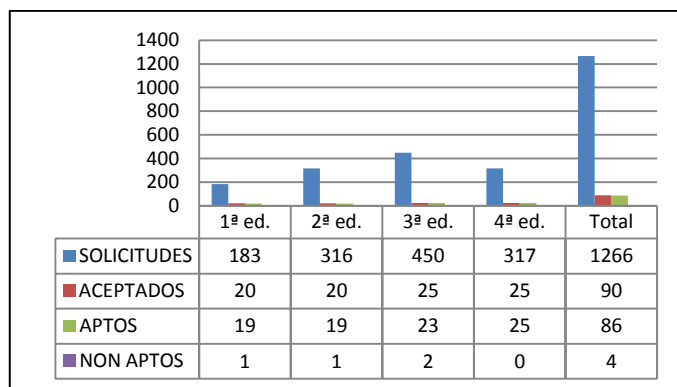

Fig. 2: Datos de participación

Destacamos os seguintes indicadores:

- Taxa de éxito: porcentaxe de alumnos aptos/total de alumnos que realizaron o curso = 95,5%
- Taxa de abandono: porcentaxe de alumnos que abandonaron o curso/total de alumnos inscritos = 4,5%
- Dun total de 1266 solicitudes ata o de agora só puideron realizalo 90 alumnos/as = 7,1 %

4.2 - Grao de aprendizaxe

Os alumnos/as obtiveron boas cualificacións en cada unha das edicións, situándose a media en 8 sobre 10.

Da confrontación dos cuestionarios inicial e final dedúcese unha mellora substancial nas competencias informacionais adquiridas polos estudantes. Sen embargo, polas posibles desviacións do método, non estamos en condicións de extraer conclusións definitivas ao respecto e sería necesario contar con outras evidencias do impacto da formación.

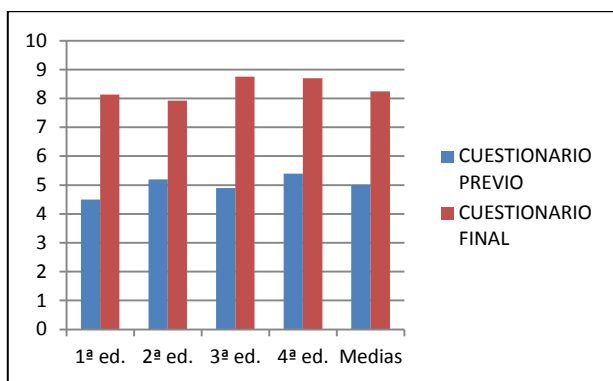

Fig. 3: Progreso dos alumnos/as extraído da análise dos cuestionarios previo e final

4.3 - Grao de satisfacción

Os resultados das enquisas de satisfacción amosan que ao longo destas tres edicións a opinión dos alumnos sobre o curso ten sido moi positiva. De seguido ofrecemos algúns datos a partir dos ítems máis significativos:

- O 100% dos alumnos/as di que o curso lles serviu para adquirir novos coñecementos.
- O 96% di que o curso lles servirá na súa formación académica.
- O 99% recomendaría o curso a outros estudantes.

Nas seguintes gráficas móstranse outros datos de interese:

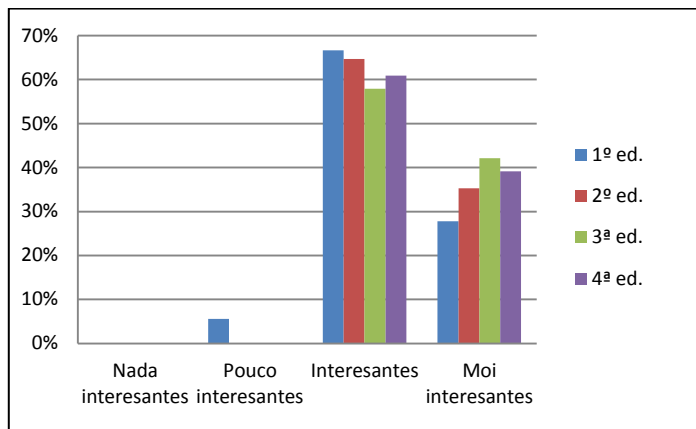

Fig. 4: Valoración dos contidos

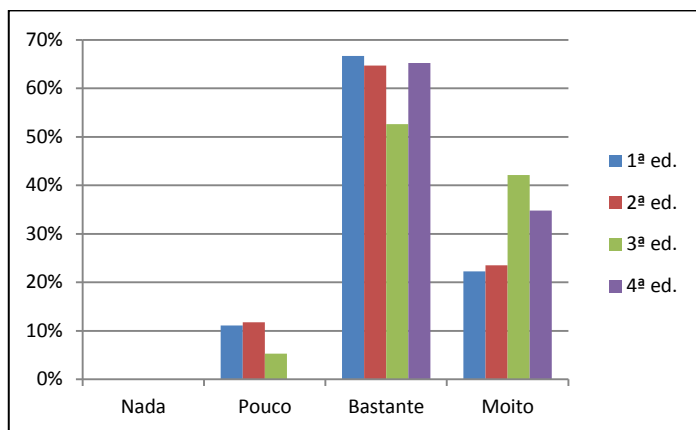

Fig. 5: Nivel de cumprimento das expectativas dos participantes

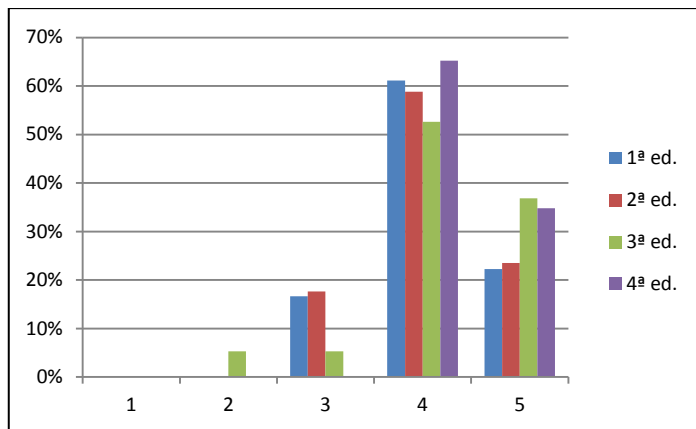

Fig. 6: Nivel de satisfacción

Alguns comentarios extraídos da enquisa de satisfacción:

“Simplemente agradecer la oportunidad que me fue brindada de realizar este curso, que a pesar de tener que compaginarlo con los estudios propios de la carrera se hizo ameno, y sobre todo dar las gracias a los profesores del curso por hacerlo tan llevadero, estar al día en las correcciones y hacernos sentir partícipes del curso y serlo ellos mediante el foro.”

“No me gusta la temporización de las actividades. Me parece bien que se pongan límites y plazos de entrega, es totalmente lógico y razonable (...) ¿qué ventaja tiene un curso online si no puedo avanzar a mi ritmo? ¿por qué no se me permite organizarme mi tiempo?”

“Me pareció un buen curso y considero que me va a ser de gran utilidad a la hora de realizar un trabajo académico. Sólo decir que si es posible aumentar las plazas para el próximo curso ya que muchos de mis compañeros se quedaron fuera y les hubiera (sic) gustado realizar este curso.”

“Independientemente de que los temas me pudieran parecer más o menos interesantes, están muy bien planteados y bien explicados. Quiero felicitarles por el gran trabajo que han hecho, se nota que hay dedicación y esfuerzo, han sido muy amables, muy atentos y siempre pendientes de las dudas que nos pudieran surgir. Me gustaría tener más profesores así.”

4.4 – Propostas de mellora

Tras a análise destes datos considerouse necesario perfeccionar o deseño instrucional do curso:

- Facer máis prácticos algúns dos contidos.
- Integrar e cohesionar os distintos módulos.
- Potenciar a comunicación co alumno/a.
- Realizar máis tutoriais propios.
- Aproveitar o potencial pedagóxico das plataformas e ferramentas sociais.
- Mellorar a avaliación, obtendo máis e mellores evidencias do progreso na aprendizaxe.

5. – Conclusións

Aínda que no seu momento supuxo todo un reto, o resultado desta primeira experiencia *e-learning* pódese cualificar como satisfactorio e dela extraíse unha serie de reflexións:

- Existe unha demanda potencial entre o alumnado, como o demostra o alto número de solicitudes de inscrición.
- Foron claves na súa boa acollida a flexibilidade do ensino virtual, as novas esixencias de aprendizaxe do EEES e o recoñecemento con créditos ECTS.
- É preciso ampliar e sistematizar este tipo de formacións para chegar a un maior número de alumnos/as.
- Débese fomentar o papel da biblioteca como aula permanente de aprendizaxe.

De todos os xeitos, a formación en CI non é unha tarefa estritamente bibliotecaria e para avanzar na súa implantación é imprescindible o traballo en equipo cos docentes e outros servizos universitarios (Servizos informáticos, Servizo de Teledocencia, etc).

A colaboración co profesorado é especialmente importante e implica unir esforzos para que as CI estean presentes nas materias. A súa integración curricular posibilitará que se adquiran no momento preciso, cando o estudante as necesite, de forma que constate a súa utilidade práctica e as incorpore as súas dinámicas de traballo.

Ademais, e por extensión, a avaliación realizarase dende o enfoque práctico do uso da información e obteranse evidencias sobre o seu impacto real na aprendizaxe do alumno/a.

O novo papel dos bibliotecarios como formadores e *partners* dos docentes esixe o esforzo de incorporar ao perfil dos primeiros as competencias necesarias para abordar funcións educativas. Doutra banda, necesitarase por parte dos docentes o compromiso de traballar xuntos nun proxecto común.

Neste sentido, a Universidade de Vigo está a punto de asinar un convenio de cooperación coas universidades integrantes do grupo UNICI2* para a implantación dun modelo de curso virtual en CI dirixido aos alumnos de 1º de grao e en colaboración co profesorado.

Recoñecemento

Agradecemos a Sonia Álvarez López do Servizo de Teledocencia da Universidade de Vigo a súa inestimable colaboración no proxecto, e a todos os compañeiros/as que participaron na elaboración dos contidos e no desenvolvemento do curso.

Referencias

- [1] Manuel Area Moreira, "Adquisición de Competencias en Información: una materia necesaria en la formación universitaria", Documento Marco de Rebiun para la CRUE, La Laguna, 2007.
http://rebiun.org/export/docReb/resumen_adquisicion_41FF98.doc
- [2] Comisión mixta CRUE-TIC y REBIUN, "Competencias informáticas e informacionales en los estudios de grado", 2012, ed. rev. y ampliada
http://ci2.es/sites/default/files/documentacion/ci2_estudios_grado.pdf
- [3] Debbi Boden, et al., "Alfabetización en información: la definición de CLIP (UK), in: Boletín de la Asociación Andaluza de Bibliotecarios, 19/77/2004, p. 79-84.

* Actualmente forman parte do grupo UNICI2 a Universidad de la Laguna, a Universidade de Santiago de Compostela, a Universidad de Zaragoza, a Universidad de Alicante e a Universidad de Huelva.

[4] British Library & JISC, "Informe Ciber. Comportamiento informacional del investigador del futuro", in: Anales de Documentación, Murcia, 011/2008, p. 235-258.

[5] OCLC, "College Students' Perceptions of the Libraries and Information Resources: A Report to the OCLC Member-ship", Dublin Ohio, OCLC, 2006.

[6] Biblioteca Universitaria de Vigo, "Plan Director da Biblioteca Universitaria 2004-2007", Vigo, 2004.